

Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi

Journal of Academic Language and Literature

[Cilt/Volume: 9, Sayı/Issue: 2, Temmuz/July 2025]

Esra BOZYİĞİT

<https://orcid.org/0000-0002-5809-6223>

Dr. Öğr. Üyesi

esra.bozyigit@bilecik.edu.tr

Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi

<https://ror.org/00dzfx204>

İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi

Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

Şeyh Eşref b. Ahmed'in *Mevlid*'i ve *Vesiletü'n-Necât* ile Mukayesesi

*Sheikh Esref b. Ahmed's Mawlid
and Its Comparison with the Vesiletu'n-Necat*

Araştırma Makalesi | *Research Article*

Geliş Tarihi | *Date Received*: 29.05.2025

Kabul Tarihi | *Date Accepted*: 16.07.2025

Yayın Tarihi | *Date Published*: 20.07.2025

Atıf | *Citation*

Bozyiğit, E. (2025). Şeyh Eşref b. Ahmed'in *Mevlid*'i ve *Vesiletü'n-Necât* ile Mukayesesi. *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*, 9(2), 858-883. <https://doi.org/10.34083/akaded.1709252>

Bozyiğit, E. (2025). Sheikh Esref b. Ahmed's *Mawlid* and Its Comparison with the *Vesiletu'n-Necat*. *Journal of Academic Language and Literature*, 9(2), 858-883. <https://doi.org/10.34083/akaded.1709252>

Makale Bilgisi | *Article Information*

Değerlendirme <i>Review Reports</i>	Çift Taraflı Kör Hakemlik (İki İç Hakem+İki Dış Hakem) <i>Double-blind. (Two External Referees)</i>
Etik Beyan <i>Ethics Statement</i>	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde etik ilkelere uyulmuştur <i>Ethical principles were followed during the preparation of this study</i>
Etik Kurul Belgesi <i>Ethics Committee Approval</i>	Makale, Etik Kurul Belgesi gerektirmemektedir <i>Article does not require an Ethics Committee Approval.</i>
Etik Bildirim <i>Complaints</i>	adeddergi@gmail.com
Çıkar Çatışması <i>Conflicts of Interest</i>	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir <i>The Author(s) declare(s) that there is no conflict of interest</i>
Benzerlik Taraması <i>Similarity Checks</i>	Yapıldı <i>Yes - iThenticate</i>
Telif Hakkı ve Lisans <i>Copyright&License</i>	Yazarlar, dergide yayımlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler. Bu çalışma Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası lisansı altında yayımlanır <i>Authors publishing with the journal retain the copyright. This work is licensed under Attribution-NonCommercial 4.0 International</i>

© Esra BOZYİĞİT | Creative Commons [Attribution-NonCommercial 4.0 International](#)

Öz

Bir edebî tür olarak mevlidler, Hz. Muhammed'in başta doğumu olmak üzere savaşları, mucizeleri, hicreti, vefatı gibi hayatına dair önemli hadiseleri anlatan ve onun güzel ahlâkını metheden manzum eserlerdir. Türk edebiyatında kaleme alınan mevlidlerin en meşhur ve seçkin örneği, şüphesiz Süleyman Çelebi'nin *Vesiletü'n-Necât*'ıdır. Bu çalışmanın konusunu teşkil eden Şeyh Eşref b. Ahmed'in *Mevlid*'i de *Vesiletü'n-Necât* ile yakın tarihlerde ve aynı coğrafyada yazılmıştır. Makalede Şeyh Eşref b. Ahmed'in daha önce akademik bir çalışmaya konu edilmemiş olan *Mevlid*'i ele alınmış ve eserin Süleyman Çelebi'nin *Mevlid*'i ile benzer ve farklı yanlarının ortaya konulması hedeflenmiştir. Bu amaçla öncelikle Süleyman Çelebi ve *Vesiletü'n-Necât*'ı ile Şeyh Eşref b. Ahmed ve eserleri hakkında bilgiler verilmiştir. Ardından Şeyh Eşref'in *Mevlid*'inin tespit edilebilen tek nüshası tanıtılmıştır. Çalışmanın son bölümünde ise Şeyh Eşref'in *Mevlid*'i ile Süleyman Çelebi'nin *Vesiletü'n-Necât*'ı isimleri, telif tarihleri, yazılış sebepleri, nazım şekilleri, beyit sayıları, vezinleri, kafiye ve redifleri, dil ve üslup özellikleri ile muhtevaları bakımından mukayese edilerek elde edilen sonuçlar araştırmacıların istifadesine sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Klasik Türk edebiyatı; mevlid; Şeyh Eşref b. Ahmed; Süleyman Çelebi; *Vesiletü'n-Necât*.

Abstract

As a literary genre, mawlıds are poetic works that recount significant events in the life of the Prophet Muhammad, primarily his birth, as well as his battles, miracles, migration, and death, and praise his virtuous character. The most renowned and distinguished example of mawlıds written in Turkish literature is undoubtedly Suleyman Celebi's *Vesiletü'n-Necat*. The subject of this study, Sheikh Esref b. Ahmed's Mawlid, was written around the same period and in the same region as *Vesiletü'n-Necat*. In this study aimed to introduce Sheikh Esref b. Ahmed's Mawlid, which has not previously been the subject of academic research, and to highlight its similarities and differences with Suleyman Celebi's Mawlid. To this end, information was first provided about Süleyman Celebi and *Vesiletü'n-Necat*, as well as about Sheikh Esref b. Ahmed and his works. Following this, the only known copy of Sheikh Esref's Mawlid was introduced. In the final section of the study, Sheikh Esref's Mawlid and Suleyman Celebi's *Vesiletü'n-Necat* were compared regarding their titles, dates of composition, purposes of writing, poetic forms, number of couplets, meters, rhyme and refrain structures, linguistic and stylistic features, and contents, and the findings were presented to the benefit of researchers.

Keywords: Classical Turkish literature; mawlid; Sheikh Esref b. Ahmed; Suleyman Celebi; *Vesiletü'n-Necat*.

Giriş

Hız. Muhammed'e duyulan sevgi ve hayranlığın bir tezahürü olarak pek çok eserin kaleme alınması Hız. Peygamber'i konu alan naat, siyer, mevlid, hilye, şemâil, mi'racnâme, hicretnâme, kırk hadis, yüz hadis gibi edebî türlerin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Söz konusu türlerden biri de yüzyıllardır geniş halk kitlelerince sevilerek okunan ve yayılma alanı İslam coğrafyasını aşan mevlidlerdir. Arapça "v-l-d/doğurmak" kökünden gelen mevlid, sözlükte "doğma, dünyaya gelme; doğurma; doğum yeri, vatan; doğum günü, doğum zamanı" anlamlarını taşır (Redhouse, 1890, s. 2035; Steingass, 1998, s. 1348; Tulum, 2011, s. 1246; Şemseddin Sami, 2019, s. 797). Bir edebî tür olarak Hız. Peygamber'in başta doğumu olmak üzere mucizeleri, hicreti, vefatı gibi hayatına dair önemli hadiseleri anlatan ve onun güzel ahlâkını metheden manzum eserlere denilmektedir. Kelime zamanla Hız. Muhammed'in doğumunu kutlamak maksadıyla düzenlenen anma törenlerine de ad olmuştur (Canım, 2014, s. 136-137).

Bugüne kadar Hız. Peygamber'i anlatan onlarca mevlid kaleme alınmış, tespit edilen mevlid metinleri üzerinde çeşitli araştırmalar yapılmıştır. Mevlid şairlerine dair ilk listeler Kâtib Çelebi¹ ve Bursalı Mehmed Tahir'den² bulunmaktadır. Mevlidler üzerine önemli araştırmalara imza atan Necla Pekolcay³, Hasibe Mazioğlu⁴, Ağâh Sırrı Levend⁵ ve Hasan Aksoy⁶ da tespit ettikleri metinlerle Türkçe mevlid yazan müellifler listesine yeni isimler eklemiştir (Köksal, 2011, s. 53-57). 2011'de hazırladığı *Mevlid-nâme* eseriyle M. Fatih Köksal, mevlid türüne dair önemli değerlendirmelerde bulunmuş; tespit ettiği kırk dört mevlid metninden on ikisini yayımlayarak yeni bir mevlid şairleri listesi oluşturmuştur (2011, s. 58-78). Son olarak Köksal'ın listesini düzenleyen Rifat Kütük, listeye yeni şairler ekleyerek mevlid sahibi olduğu kesin olarak bilinen şair sayısını 102 olarak açıklamıştır (2018, s. 78-84). Araştırmacıya göre kaynaklarda mevlid yazdığı tespit edilen fakat eserinin nüshası henüz ele geçmeyen 16 şair bulunmaktadır (Kütük, 2018, s. 84-85).

Eldeki bilgilere göre Türk edebiyatında yazılan ilk mevlid, Ahmedî (ö. 1412)'nin *İskendernâme* mesnevisinin bir nüshasında bulunan müstakil bir eser görünümündeki *Mevlid*'idir. Ahmedî'nin *Mevlid*'ini ondan iki yıl sonra (H. 812) kaleme alınan Süleyman Çelebi'nin *Vesiletü'n-Necât*'ı takip eder (Köksal, 2011, s. 31). Türk edebiyatındaki mevlidlerin en meşhuru ve seçkini olan *Vesiletü'n-Necât* Bursa'da yazılmıştır. Bursa ve çevresindeki mevlid şairlerinin çokluğuna dikkati çeken M. Fatih Köksal, bu hususu Süleyman Çelebi'nin Bursalı olmasına ve Bursa'da köklü bir tasavvuf geleneğinin varlığına bağlar (2011, s. 27-28).

¹ Kâtib Çelebi (1971). *Keşf-el-Zunun* (Cilt 2). Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, s. 1910.

² Bursalı Mehmed Tahir (1333/1915). *Osmanlı müellifleri* (Cilt 2). Matbaa-i Âmire, s. 222.

³ Pekolcay, N. (1950). *Türkçe mevlid metinleri* [Doktora tezi]. İstanbul Üniversitesi.

⁴ Mazioğlu, H. (1974). Türk edebiyatında mevlid yazan şairler. *Türkoloji*, 6(1), 31-62. Hasibe Mazioğlu, H. (1975). Yeni mevlit metinleri. *TDK Türk Dili Bilimsel Kurultayına Sunulan Bilimsel Bildiriler Ankara 27-29 Eylül 1972*, 73-99.

⁵ Levend, A. S. (1989). Dini edebiyatımızın başlıca ürünleri. *TDAY Belleten* 1972 (2. Baskı), 35-80.

⁶ Aksoy, H. (2007). Eski Türk edebiyatında mevlidler. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi (TALİD) Eski Türk Edebiyatı Tarihi I*, 5(9), 323-332.

Araştırma konumuzu teşkil eden eser de *Vesiletü'n-Necât* müellifi ile aynı tarihlerde, Bursa yakınlarındaki İznik'te yaşadığı ve dönemin mutasavvıflarından olduğu düşünülen Şeyh Eşref b. Ahmed'in *Mevlid*'idir. Şairin *Mevlid* metnini muhtevi nüshada *Mevlid* dışında dinî-tasavvufî içerikli altı mesnevisi ile münacat türünde yazılmış bir de terci-bendi bulunmaktadır. Söz konusu eserler üzerine daha önce çalışmalar yapılmış olup⁷ ilgili çalışmalarda, bahse konu metnin Şeyh Eşref b. Ahmed'in "başı eksik bir mesnevisi" olduğu belirtilmiş; hatta şairin *Fütüvvetnâme*'sini yayına hazırlayan Orhan Bilgin tarafından mesnevide daha ziyade Hz. Peygamber'den bahsedildiği ifade edilmiştir (Bilgin 1992, s. VII). Buna karşılık eserle ilgili bugüne kadar herhangi bir akademik çalışma yapılmamıştır.

Edebî türler içerisinde sınırları net olarak çizilmiş ve her yönden tanımı yapılmış bir türden bahsetmenin oldukça güç olduğunu ifade eden Rıdvan Canım, eski metinlerimizin konuları ve taşıdıkları isimler bakımından tasnif çalışmalarında kullanılan tür sınırlarını ihlâl ettiğini belirtmekte ve bahse konu eserlerin ortak alanlar oluşturarak birbirleriyle örtüşüklerini dile getirmektedir (2014, s. 9). Şeyh Eşref'in mesnevisi incelendiğinde de eserin Hz. Muhammed'in doğumundan önce yaşanan hadiseler ile miracına kadar başından geçen olayları ihtiva ettiği görülmüş; eserde Hz. Muhammed'in doğumundan başka birçok hadiseye yer verilmesinin onu siyer türüne yaklaştırdığı belirlenmiştir. Diğer taraftan eserin tamamı değerlendirildiğinde mesnevide Hz. Muhammed'in hayatının bir bölümünün ele alındığı, doğum ve miraç dışındaki olaylara ise kısaca değinildiği ve bu hadiselerin doğumun gölgesinde kaldığı, dolayısıyla Şeyh Eşref'in mesnevisinin esas konusunu doğum hadisesinin oluşturduğu tespit edilmiştir. Eser bu yönüyle Hz. Muhammed'in hayatının hemen her safhasını anlatan (Köksal, 2011, s. 26, 29; Kütük, 2018, s. 2) siyer türünden ayrılmaktadır. Bu nedenle bazı bölümleri ile siyeri andıran eserin mevlid türüne dahil edilmesi daha uygun görünmektedir. Nitekim bilhassa doğuma ve sonrasında gerçekleşen hadiselerle odaklanan mevlidlerde Hz. Muhammed'in doğumunun yanında başta miracı olmak üzere risaletine, güzel ahlâkına, mucizelerine, hayatının bazı safhalarına ve vefatına da yer verilebilmektedir (Köksal, 2011, s. 26). Bu yönüyle siyerler mevlidlerin bir üst unsuru, mevlidler de kısmi siyerler olarak kabul edilebilirler (Köksal, 2011, s. 29).

Bu çalışmada Şeyh Eşref b. Ahmed'in *Mevlid*'i incelenerek eser Süleyman Çelebi'nin *Mevlid*'i ile mukayese edilmiştir. Öncelikle Süleyman Çelebi ve *Vesiletü'n-Necât*'ı ile Şeyh Eşref b. Ahmed ve eserleri hakkında bilgiler verilmiş; ardından Şeyh Eşref'in *Mevlid*'inin tespit edilebilen tek nüshası tanıtılmıştır. Sonrasında Süleyman Çelebi'nin *Vesiletü'n-*

⁷ Şeyh Eşref b. Ahmed'in *Fütüvvetnâme* mesnevisi iki defa kitap olarak neşredilmiştir: Bilgin, O. (1992). *Fütüvvet-nâme*. Yıldızlar Matbaası; Güneş, M. (2016). *Fütüvvetname iyilik kitabı*. Gelenek Yayıncılık. Şairin *Mevlid* ve *Fütüvvetnâme* dışındaki eserleri de yüksek lisans tezi olarak çalışılmıştır: Demir, E. (2003). Şeyh Eşref bin Ahmed'in İbret-nâme adlı mesnevisi (edison kritik-inceleme-metin) [YL tezi]. Marmara Ün.; Güneş, Ö. (2001). Ma'zeret-nâme Şeyh Eşref b. Ahmed [YL tezi]. Marmara Ün.; Tanrıverdi, F. (1998). Elest-nâme Şeyh Eşref b. Ahmed [YL tezi]. Marmara Ün.; Pehlivan, E. (2001). Nasihat-nâme Şeyh Eşref b. Ahmed [YL tezi]. Marmara Ün.; Tan, A. (2003). Şeyh Eşref b. Ahmed'in Hayret-nâme ve Münâcât-name adlı eserlerinin edison kritiği ve incelemesi [YL tezi]. Marmara Ün.

Necât'ıyla Şeyh Eşref'in *Mevlid*'i isimleri, telif tarihleri, yazılış sebepleri, nazım şekilleri, beyit sayıları, vezinleri, kafiye ve redifleri, dil ve üslup özellikleri ile muhtevaları bakımından karşılaştırılarak elde edilen sonuçlar araştırmacıların istifadesine sunulmuştur. Mukayesede *Vesiletü'n-Necât*'ın mevcut nüshalar içindeki en eski nüshasını tespit ederek son yayını hazırlayan M. Fatih Köksal'ın neşri esas alınmıştır.⁸

1. Süleyman Çelebi ve *Vesiletü'n-Necât*'ı

Hayatıyla ilgili bilgilerin sınırlı olduğu Süleyman Çelebi, mevlid türünün şaheseri kabul edilen *Vesiletü'n-Necât*'ın müellifi olarak tanınmıştır. Bursa'da doğduğu bilinen şairin doğum tarihiyle ilgili farklı görüşler ileri sürülmüştür. Raif Yelkenci eserin bazı nüshalarında bulunan “yigitlik dahı geçdi şöyle hoca/érişdi şastlık u olduk koca” beytindeki “şast/altmış” ifadesinden hareketle Süleyman Çelebi'nin eserini yazdığı H. 812/1409-10 yılında 60 yaşında olduğunu belirterek şairin doğum yılını H. 752/1351-52 olarak göstermiştir [Yelkenci, 1949 (Köksal, 2022, s. 13'ten naklen)]. Bahsi geçen beytin *Vesiletü'n-Necât*'tan farklı bir vezinde kaleme alındığına ve eserin en eski nüshalarında bulunmadığına dikkati çeken M. Fatih Köksal ise birçok araştırmacı tarafından kabul gören bu bilgiye ihtiyatla yaklaşmaktadır. Eserin “şaç şakal ağardı gönlüm kabkara/kılmadum bir iş ki karam ağara” ve “uşda érdi yolumu aldı ecel/dağı fikrüm dâ'imâ tül-i emel” beyitlerine işaret eden araştırmacı, Süleyman Çelebi'nin *Mevlid*'ini yazarken ölümün yaklaştığını hissedecek bir yaşta olması gerektiğini söyleyerek şairin 1340 yılı civarında doğmuş olabileceğini ileri sürmüştür (Köksal, 2022, s. 13-15).

Gelibolulu Âli'ye göre Süleyman Çelebi önce Yıldırım Bayezid (ö. 1403)'in sarayında Divanihümayun imamlığı yapmış, ardından padişahın Bursa'da inşa ettirdiği Ulucami'ye imam tayin edilmiştir. Yazara göre Süleyman Çelebi'nin dedesi şairliğiyle öne çıkmasa da yeri geldikçe beyitler ve gazeller söyleyen Şeyh Mahmud'dur. Şeyh Mahmud yazdığı şiirleri divan hâline getirmekle uğraşmamış, hatta kendine bir mahlas dahi edinmemiştir (İsen, 2017, s. 28-29). Süleyman Çelebi'nin babası ise dönemin devlet adamlarından Ahmed Paşa'dır. Hakkında çeşitli görüşler ileri sürülen Ahmed Paşa'nın kimliği netlik kazanmamıştır (Köksal, 2022, s. 17-18). Kültürlü bir aileden gelen ve iyi bir eğitim aldığı kabul edilen Süleyman Çelebi, Emir Sultan'a intisap ederek onun sohbet meclislerine dahil olmuş ve halifeleri arasında yer almıştır (Canım, 2018, s. 92).

Süleyman Çelebi'nin vefat tarihi bazı kaynaklarda (Bursalı Mehmed Tâhir, 1915, s. 221; Kurnaz & Tatcı, 1999, s. 25) geçen “râhat-ı ervâh” terkibine bağlı olarak H. 825/1421-22 şeklinde kabul görse de bu bilgiye de dikkatle yaklaşılmaktadır (Köksal, 2022, s. 19). Ancak onun 14. yüzyılın ikinci yarısıyla 15. yüzyılın başlarında yaşadığı ve 1409'dan sonra vefat ettiği kesin olarak söylenebilir. Bursa'da bulunan mezarı Eski Kaplıca yakınlarında yer alan Yoğurtlu Baba Zaviyesi önündeki sırt üzerindedir (Pekolcay, 2004, s. 486).

⁸ Köksal, M. F. (2022). *Süleyman Çelebi ve Vesiletü'n-Necât (inceleme-tenkitli metin-dil içi çeviri-açıklamalı dizin)*. Türk Dil Kurumu Yayınları.

Bursa'da telif edilen *Vesiletü'n-Necât*, halkın anlayabileceği sade bir dille yazılmıştır. Necla Pekolcay'a göre sehl-i mümteni kabul edilen *Vesiletü'n-Necât*'ta düşünce ve duygular sanatkârane bir üslûp ile okuyucuya iletilmiştir. Süleyman Çelebi'nin dinî heyecanına bağlı zenginleşen ifadeleri, esere devrin ötesinde kendine has bir üslûp kazandırmıştır. Bu nedenle eserde edebî sanatların ve motiflerin kullanımı şaire mahsustur (Pekolcay, 2004, s. 486).

Süleyman Çelebi'nin *Mevlid*'inin kendisinden sonra yazılmış bütün Türkçe mevlidleri etkisi altına aldığını belirten M. Fatih Köksal, bu tesirin özellikle 15. yüzyılda kaleme alınmış ilk dönem mevlidlerinde daha azken yüzyıllar geçtikçe arttığını ifade eder. Eserin vezni üzerinden yaptığı değerlendirmesiyle 18.-20. yüzyıl mevlidlerinden birkaçı haricinde önemli bir kısmının *Vesiletü'n-Necât* vezninde yazıldığını, ilk dönem mevlidlerinde ise farklı vezin tercihlerinin daha sık görüldüğünü ortaya koyarak muhtevada da benzer bir tesirle karşılaştığını söyler. Yüzyıllar geçtikçe eserin etkisi o kadar büyümüştür ki *Vesiletü'n-Necât*'ın şekil özellikleri ve muhtevasıyla sınırlı kalmayan bu tesir, birçok şairi Süleyman Çelebi'nin eserinden onlarca beyte varan alıntılar yapmaya sevketmiştir (Köksal, 2011, s. 44). Yüzyıllarca sevilerek okunan *Vesiletü'n-Necât* birçok kez neşredilmiştir.⁹ Çeşitli dillerde şerhleri de yapılan eser Arapça, Arnavutça, Farsça, Çerkesçe, Boşnakça, Tatarca, Almanca, İngilizce, Kürtçe, Rumca ve Sevâhili dili gibi pek çok dile tercüme edilmiştir (Okıç, 2016, s. 37-48, 73).

2. Şeyh Eşref b. Ahmed ve Eserleri

Şeyh Eşref b. Ahmed'in hayatı hakkında ulaşılabilen bilgiler sınırlıdır. Onun "Eşrefoğlu Rûmî" adıyla bilinen Abdullah Rûmî b. Seyyid Ahmed Eşref (ö. H. 874/1469)'in babası olabileceği düşünülmektedir. Bu görüş ilk defa Orhan Bilgin tarafından şairin *Fütüvvetnâme* isimli eserinin yayını sırasında dile getirilmiştir (Bilgin 1992, s. V). Eşrefoğlu Rûmî'nin babasının künyesi ise kaynaklarda "Seyyid Ahmed Eşref b. Seyyid Muhammed Süyûfî" olarak geçer. Bahse konu iddia doğru ise Şeyh Eşref'in Mısır'da yaşayan Mekkeli bir aileden geldiği söylenebilir. Ailesi önce Mısır'dan Suriye'nin Hama şehrine, oradan da Anadolu'ya göç etmiş; Manisa'da bir süre kaldıktan sonra da İznik'e yerleşmiştir (Pekolcay & Uçman 1995, s. 480). Şairin hayatının önemli bir bölümünü 14. yüzyılın ikinci yarısıyla 15. yüzyılın başlarında geçirdiği kabul edilmektedir.

⁹ Eserin belli başlı neşirleri şunlardır: Pekolcay, N. (1950). *Türkçe mevlid metinleri* [Dr. tezi]. İstanbul Üniv.; Ateş, A. (1954). *Süleyman Çelebi Vesiletü'n-necat-Mevlid*. TDK Yayınları; Aymutlu, A. (1958). *Süleyman Çelebi ve Mevlid-i Şerif*. Berksoy Matbaası; Timurtaş, F. K. (1970). *Süleyman Çelebi Mevlid*. Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları; Baykal, K. (1999). *Süleyman Çelebi ve Mevlid*. Kadir Atlansoy (Haz.), Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu; Kurnaz, C. & M. Tatçı (1999). *Hüseyin Vassâf-Mevlid (Süleyman Çelebi ve Vesiletü'n-necât'ı)*. Akçağ Yay.; Pala, İ. (2009). *Süleyman Çelebi-Mevlid*. Kapı Yay.; Kemikli, B. (2018). *Süleyman Çelebi ve Mevlid*. Ketebe Yay.; Kadioğlu, İ. (2019). *Süleyman Çelebi Mevlidü'n-Nebi (Vesiletü'n-Necât)*. Sonçağ Yay.; Öztürk, F. (2021). *Süleyman Çelebi-Vesiletü'n-necât-Mevlid*. Türkiye İş Bankası Kültür Yay.; Kara, M. (2022). *Bir peygamber âşığı Süleyman Çelebi ve Mevlid*. Bursa Büyükşehir Belediyesi Yay.; Köksal, M. F. (2022). *Süleyman Çelebi ve Vesiletü'n-Necât (inceleme-tenkitli metin-dil içi çeviri-açıklamalı dizin)*. TDK Yay.

Şeyh Eşref'in yedi mesnevisi ve tercî-bend şeklinde kaleme aldığı *Münâcât*'ıyla birlikte toplam sekiz eseri bulunmaktadır. Eserlerinin tamamı dinî-ahlâkî konuludur. Bugüne dek tek nüshası tespit edilen bu eserler Yapı Kredi Araştırma Kütüphanesi'nin Nadir ve Yazma Eserler Bölümü'nde, 033598 demirbaş ve Y 0783 yer numarasında kayıtlı olan 156 varaklık bir mecmuanın içerisinde yer almaktadır: *Mevlid* (1^a-54^b), *Fütüvvetnâme* (54^b-69^b), *İbretnâme* (69^b-100^b), *Ma'zeretnâme* (100^b-113^a), *Elestnâme* (113^b-120^b), *Nasihatnâme* (120^b-137^b), *Hayretnâme* (137^b-141^b) ve *Münâcât* (141^b-156^b). Adı geçen eserlerden *Fütüvvetnâme* iki defa kitap olarak neşredilirken şairin *Fütüvvetnâme* ve *Mevlid* dışındaki eserleri yüksek lisans tezi olarak çalışılmıştır.

Araştırma konumuzu oluşturan *Mevlid*, bahse konu mecmuanın ilk 54 varagında yer almaktadır. Kütüphane kataloğuna “[İsmi tesbit edilemeyen bir mesnevî]” adıyla kaydedilmiştir. Harekeli nestalik hatla yazılan eserin baş tarafı eksik olduğundan ismi tespit edilememiş, sayfa numaraları da aynı sebepten 1^a'dan başlatılmıştır. Eserin başında olduğu gibi ortalarında da eksik yapraklar bulunmaktadır.

Eserin Başı:

gâfil olma aînsuzın dînün kıpar
cennetê dëyü gider oda şapar¹⁰ (Şeyh Eşref'in *Mevlid*'i/1: 1^a)

Eserin Sonu:

kıl[a]mayam ben anuñ vaşfin tamâm
söylesem ‘ömrün vërinçê ve's-selâm (Şeyh Eşref'in *Mevlid*'i/1617: 54^b)

2.1. Eserlerin Kayıtlı Olduğu Mecmua

208x136 (178x118) mm. ölçülerindeki mecmua, 156 varaktan oluşmaktadır. Kütüphanede Şeyh Eşref b. Ahmed adına kayıtlıdır. İki sütun hâlinde tertip edilen mecmuanın her sayfasında on beşer satır bulunmaktadır. Mecmuada aharlı, orta kalınlıktaki beyaz kâğıt kullanılmıştır. Şirazesı kısmen dağılmış ve cilt kapakları kenarlarından kısmen kopmuş olan mecmua, küçük orta şemseli, çerçevesli, koyu kahverengi meşin bir cilt içerisinde yer almaktadır. Nasûh b. Ahmed tarafından Edirne'de H. 856/1452 yılında istinsah edilmiştir (Bilgin 1992, s. VII). Mecmuanın istinsah tarihi dikkate alındığında içerisindeki eserlerin en geç 15. yüzyılın ilk yarısında telif edildiği söylenebilir.

¹⁰ Şeyh Eşref'in *Mevlid*'inin kayıtlı olduğu nüshada, Türkçe kelimelerde bulunan ve vezne bağı olarak imale ya da med gereken hecelerde “e” sesinin hâ-i resmiye yerine elif harfiyle yazıldığı tespit edilmiştir. Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde sıkça karşılaşılan bu duruma işaret olmak üzere Latin harfli metinde “ê” işareti kullanılmıştır. Ayrıca zihafı olan ve vezin gereği kısa okunması gereken uzun ünlüler, zihafa dikkat çekmek adına metinde eğik şekilde yazılmıştır. Yine eseri muhtevi mecmuada kimi zaman bu zihafı ünlülere karşılık gelen “elif, vav” ve “ye” harflerinin yazılmadığı görülmüş, bu duruma işaret etmek için de bahsi geçen uzun ünlüler Latin harfli metne uzatma işaretleri kaldırılarak eğik karakterde kaydedilmişlerdir. Bahse konu imale ve zihafı, *Vesiletü'n-Necât*'ın M. Fatih Köksal neşrinde de benzer şekilde gösterilmiştir.

3. Şeyh Eşref b. Ahmed'in Mevlid'i ile Vesiletü'n-Necât'ın Mukayesesi

3.1. Eserlerin İsimleri, Telif Tarihleri ve Yazılış Sebepleri

Şeyh Eşref b. Ahmed'in *Mevlid*'inin baş tarafı eksik olduğundan ve metin içerisinde adına dair herhangi bir bilgiye rastlanmadığından ismi tespit edilememiştir. Süleyman Çelebi'nin *Mevlid*'inin ise "kurtuluş vesilesi" anlamına gelen *Vesiletü'n-Necât* adını taşıdığı eserde dile getirilmektedir:

işbu kân-ı şehd ki şîrindür dadı
bîl **vesîletü'n-necât** oldu adı (Vesiletü'n-necât/795)

Eserini kurtuluş vesilesi olarak gören Süleyman Çelebi'ye göre *Vesiletü'n-Necât*'ı dinleyenler şüphesiz Allah'ın rahmetine kavuşacaktır. Bu eser pek kıymetlidir, zira insanın saadetine vesile olur. Onun değerini anlayanlara Hz. Peygamber de değer verip şefaate edecektir. Hz. Muhammed'in şefaati ise dertlerin şifasıdır:

her ki dînlerse bu sözi 'ışk-ıla
lâ-cerem tangrı aña rahmet kıla (Vesiletü'n-necât/163)

'izzetini key şakınuñ bu sözüñ
devletüñüze sebebdür bu sizüñ (Vesiletü'n-necât/165)

mevlidine her ki_anuñ 'izzet kıla
muştâfâdan ol daķı 'izzet bula (Vesiletü'n-necât/166)

hem şefî' ola aña ol muştâfâ
ola derdine şefâ'ati şifâ (Vesiletü'n-necât/167)

Eserin adı ABD'de Michigan Üniversitesi, Special Collections Research Center, Isl. Ms. 412 numarada kayıtlı olan ve M. Fatih Köksal tarafından tespit edilen nüshasında "Vesiletü'n-necât fî Mevlidi Eşrefi'l-Mevcûdât"tır. *Mevlid*'in adındaki "fî Mevlidi Eşrefi'l-Mevcûdât" kısmının zamanla kullanımdan düşerek unutulduğunu belirten Köksal, ilerleyen yıllarda "Vesiletü'n-necât" adının da yerini "Mevlid-i Nebî, Mevlid-i Şerîf" gibi isimlere bıraktığını ifade etmektedir (2022, s. 24-25).

Şeyh Eşref'in *Mevlid*'inin kayıtlı olduğu mecmuada eserin telif tarihine ilişkin herhangi bir kayıt bulunmazken ilgili mecmuanın H. 856/1452 yılında yazıya geçirildiği bilinmektedir (Bilgin 1992, s. VII). Bununla birlikte Şeyh Eşref'in 1469'da vefat eden Eşrefoğlu Rûmî'nin babası olma ihtimali de dikkate alınınca şairin *Mevlid*'ini en geç 15. yüzyılın ilk yarısında telif ettiği söylenebilir. *Vesiletü'n-Necât*'ın ise H. 812/1409-10 yılında Bursa'da kaleme alındığı kesinlik kazanmıştır:

hem **sekiz yüz on ikide** târihi
bursada oldu tamâm bu iy ahi (Vesiletü'n-necât/796)

Belki de baş yaprakları ele geçmediğinden Şeyh Eşref'in *Mevlid*'inde eserin kaleme alınmasına dair herhangi bir sebep tespit edilememişken *Vesiletü'n-necât*'ın telif sebebi olarak Latîfî'nin naklettiği bir hadise dikkat çekicidir. Rivayete göre Bursa'da bir vaizin

“O’nun peygamberlerinden hiçbirini (diğerinden) ayırt etmeyiz [Bakara/285].” ayetini delil göstererek peygamberler arasında hiçbir üstünlük bulunmadığını iddia etmesi üzerine, cemaatten biri peygamberler arasında peygamber olmak cihetiyle fark bulunmadığını belirterek vaize karşı çıkmıştır. “Biz onların/peygamberlerin bir kısmını bir kısmına üstün kıldık [Bakara/253].” ayetini sözlerinin ispatı olarak okuyan kişi, yine de cemaatin büyük çoğunluğunun vaize hak vermesini engelleyememiştir. Latîfî’ye göre Süleyman Çelebi’ye *Mevlid* kaleme aldırın ve Hz. Muhammed’in diğer peygamberlerden üstünlüğünü vurgulayan şu beyitleri yazdıran işte, bu hadisedir:

ölmeyüp ‘isâ göge bulduğu yol
ümmetinden olmak için idi ol

dağı hem Mûsâ elindeki ‘aşâ
oldı anuñ ‘izzetine ejdehâ

çok temannâ kıldılar hağdan bular
kim muhammed ümmetinden olalar

gerçi kim bunlar dağı mürsel durur
lîkin aħmed ekmel ü efdal durur

(Canım 2018, s. 92-93)

Şaire göre bütün peygamberlerin Allah’tan dileği, Hz. Muhammed’in ümmeti olabilmektir:

budur ol kim enbiyâ hağdan kamu
dilediler kim olalar ümmeti

(*Vesiletü’n-necât*/241)

Bahse konu hadiseyi nakleden Köksal, *Vesiletü’n-necât*’ta Hz. Muhammed’in diğer peygamberlerle sıkça kıyaslandığını ve üstünlüğünün dikkati çekecek derecede vurgulandığını belirtir (2022, s. 26). Süleyman Çelebi’yle yakın tarihlerde, aynı coğrafyada yaşadığı düşünülen Şeyh Eşref’in söz konusu hadiseden haberi var mıdır bilinmez; fakat kanaatimizce ona da benzer sözler söyleten ve belki de *Mevlid* kaleme aldırın aynı duygulardır. Sade ve anlaşılır bir dille kaleme aldıkları eserleriyle her iki şairin de haklı gayesi, peygamber sevgisini gönüllere nakşederek halkın gözünde Hz. Muhammed’in hak ettiği değeri kazanmasını sağlamak ve bunun vesilesi olmakla da Hz. Peygamber’in kutlu şefaatine nail olabilmektir. Nitekim Şeyh Eşref de diğer peygamberlerle kıyasladığı Hz. Muhammed’in üstünlüğünü defalarca gözler önüne sermiştir. Onun Hz. Peygamber’i en fazla mukayese ettiği peygamber Hz. İsa’dır. Şeyh Eşref’e göre Hz. İsa Hz. Muhammed’in ümmetindendir, bulunduğu dördüncü kat gökten inerek ona halifelik edecek ve ona tabi olacaktır. Hz. Muhammed’in kendisinden sonra gelerek dini yayacağını ve üstün kılınacağını önceden haber veren de yine odur:

dünyede yûriye bularuñ işi
‘isâ da bulardan ola bir kişi

(Şeyh Eşref’in *Mevlid*’i/267: 9^b)

günden inē ulu ola bunlara
hem ħalîfe olısar peygāmberē

(Şeyh Eşref’in *Mevlid*’i/268: 9^b)

bu gęcě tođdı o faħr-i enbiyā
āħir inē 'īsa da aña uya (Şeyh Eşref'in Mevlid'i/349: 12^b)

budur ol kim vērđi rūḥullāh ḥaber
gēle benden şoñra ola mu'teber (Şeyh Eşref'in Mevlid'i/446: 15^b)

Bu hususta iki *Mevlid*'in de değindiği bir başka konu, Hz. Muhammed'e peygamberliğin Hz. Âdem yaratılmadan çok önce verilmiş olmasıdır:

ol ki âdem yoğ-iken oldı nebi
dünye ṭola uçdan uca edebi (Şeyh Eşref'in Mevlid'i/364: 13^a)

budur ol kim bu nebiyy-i ḥaḳḳ-iken
daḳı olmamışdı âdem ḥılḳati (Vesiletü'n-necât/240)

Hz. Muhammed miraca yükselmek için Mescid-i Aksa'ya vardığında bütün peygamberlere imam olmuştur:

anda aḥmed bunlara oldı imām
enbiyā rūḥı aña uydı tamām (Vesiletü'n-necât/383)

vardı girdi mescide oldı imām
cümle peygāmbere aña uydı tamām (Şeyh Eşref'in Mevlid'i/876: 30^a)

Şeyh Eşref'e göre miraç hadisesi sırasında Hz. Musa'yı gözyaşlarına boğan da Hz. Muhammed'in ümmetinin çokluğu ve onların cennete herkesten önce girecek olmasıdır:

dēdi kim ağladuğum şoldur ḳatı
ümmeṭümden çok göriser ümmeti (Şeyh Eşref'in Mevlid'i/928: 31^b)

hem daḥı evvel girēler uçmağa
bunlaruñ-içün ola dāru'l-beḳā (Şeyh Eşref'in Mevlid'i/930: 31^b)

3.2. Eserlerin Nazım Şekilleri ve Beyit Sayıları

Eserler mesnevi nazım şekli ile kaleme alınmıştır. *Vesiletü'n-necât* 84'ü Arapça, kalanı Türkçe olmak üzere 800 beyit ve 5 bendden oluşmaktadır.¹¹ Mısraların beyit gibi düşünülmesiyle eserin 812 beyit ve 1 mısradan ibaret olduğunu belirten Fatih Köksal, bu durumun bir tesadüf olmadığı kanaatinde. Araştırmacıya göre eserini hicri 812 yılında kaleme alan Süleyman Çelebi kalan 1 beyitle 812 yılının 6. ayına (H. 812 Cemâziyelâhır/1409 Ekim-Kasım) işaret etmiş olmalıdır (Köksal 2022, s. 31). Başında ve ortalarında eksik yapraklar bulunan Şeyh Eşref'in *Mevlid*'i ise 1617 beyitten müteşekkildir. Eser bu hâliyle bile *Vesiletü'n-necât*'ın iki katı hacme sahiptir.

¹¹ M. Fatih Köksal'a göre Arapça beyitlerden 57'si Süleyman Çelebi'ye ait olmalıdır. 11'i Hz. Ali'ye, 6'sı Safiye binti Abdulmüttalib (ö. 20/641)'e, 6'sı Yahya bin Yusuf bin Yahya el-Ensari'ye (H. 588-656/1192-1258) ve 4'ü İbnü'l-Cenân el-Endelüsi (ö. H. 650/1252-53)'ye aittir. 5 bendden ibaret muhammesin ise Süleyman Çelebi'ye aidiyeti ihtimal dahilindedir (Köksal, 2022, s. 30).

Her beytin kendi içerisinde kafiyelendiği mesneviler, bu yönüyle uzun hikâyelerin ve dinî-ahlâkî meselelerin anlatılmasına imkân tanımaktadır. Uzun mesnevilerde konunun biteviye gidişini kırmak ve muhatabın dikkatini çekmek için aralara farklı nazım şekillerinden şiirler eklenebilmektedir. *Vesîletü'n-necât*'a da Türkçe kaleme alınmış 42 beyitlik bir kaside ve 10 beyitlik bir gazel ile Arapça yazılmış 7 kıta, 4 gazel, 1 kaside¹² ve 1 muhammes ilave edilmiştir (Köksal 2022, s. 38). Şeyh Eşref'in *Mevlid*'ine ise eklenen herhangi bir manzume bulunmamaktadır.

Vesîletü'n-necât detayları “3.6. Eserlerin Muhtevası” başlığı altında verileceği üzere klasik mesnevi tertibine uygundur. Bölüm başlıklarının ve vasıta beyitlerinin yer aldığı eserde şairin mahlası da iki beyitte geçmektedir:

bu **süleymân** nece medh'î etsün anı
çünkü meddâhıdır anuñ ol ğanî (Vesîletü'n-necât/194)

hem **süleymân**-ı fakîre rahmet êt
yoldaşın imân u yêrin cennet êt (Vesîletü'n-necât/786)

Şeyh Eşref b. Ahmed'in *Mevlid*'i ise klasik mesnevi tertibine uygun görünmemektedir. Eser şairin gaflete düşmekten ve puta tapmaktan sakınmayı öğütleyen nasihatleriyle başlar. Ardından Cahiliye Devri'nin tasviri yapılarak söz Hz. Muhammed'in doğumuna getirilir. İlk yaprakları eksik olduğu için eserin başında tevhit, münacat, naat ve sebeb-i telif bölümleri varsa dahi tespit edilememiştir. Bölüm başlarının belirtilmediği eserde, vasıta beyitleri ile mahlas beyti de bulunmamaktadır. Eserin sonunda klasik mesnevilerde yer alan dua bölümü de yoktur.

3.3. Eserlerde Kullanılan Vezinler

Her iki eser de 15. yüzyıl mesnevilerinde sıkça kullanılan remel bahrinin *fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün* vezninde kaleme alınmıştır. M. Fatih Köksal'ın tespitiyle *Vesîletü'n-necât*'a eklenen farklı nazım şekillerinde yazılmış manzumelerden 42 beyitlik Türkçe kaside mesnevi ile aynı vezinde kaleme alınırken 10 beyitlik Türkçe gazel *mef'ûlû fâ'ilâtü mefâ'ilü fâ'ilün* vezninde yazılmıştır. Esere dahil edilen Arapça şiirlerin tamamı ise Türk aruzunda karşılığı bulunmayan kalıplardır (2022, s. 27).

Beyitlerin aruz veznine uydurulması için her iki eserde de imale ve zihaf lar yapılmış, ifadeler üzerinde çeşitli tasarruflarda bulunulmuştur. Ses türemeleri, ses düşmeleri, Türkçe kelimelerde yapılan medler ve ünlü ulamaları bu tasarruflardan dikkati çekenlerdir. *Vesîletü'n-necât*'ta sınırlı sayıda tespit edilen bu uygulamalar, Şeyh Eşref b. Ahmed'in *Mevlid*'inde çok daha fazladır. Bu durum Türkçeyi aruza uydurmada Süleyman Çelebi'nin daha başarılı olduğunu ortaya koymaktadır:

zerreden zerrâyeden şorılısar
çün 'ad[i]l terâzusu kûrılısar (Şeyh Eşref'in *Mevlid*'i/1277: 43^b; Ses Türemesi)

¹² Altı beyitten ibaret manzume, tespit edildiği bütün nüshalarda “kaside” başlığı altına kaydedildiğinden M. Fatih Köksal tarafından kaside olarak değerlendirilmiştir (2022, s. 27).

bû bek[i]r dèdi imâm ol yâ 'ömer kim özüm-den olmuşam ben bî-ḥaber	(<i>Vesiletü'n-necât</i> /593; Ses Türemesi)
dutdı yükler dèveler kıldı kaṭar meyserê_ile iksi yola girdiler (Ş. Eşref'in <i>Mevlid</i> 'i/492: 17 ^a ; Ünlü Ulaması, Ses Düşmesi)	
ehl-i kibr ü daḳı hem ehl-i riṽā iksi daḳı hic yaramaz tangrıya	(<i>Vesiletü'n-necât</i> /488; Ses Düşmesi)
bu cihân olmasa hic noḳşānı yok olsa daḳı nesnesi_artmaz az u çok	(<i>Vesiletü'n-necât</i> /55; Ünlü Ulaması)
öl zinhār her yaramazdan ırāk çünki yokdur aşşısı elden biraḳ (Ş. Eşref'in <i>Mevlid</i> 'i/51: 2 ^b ; Türkçe Kelimedede Med)	
bunlar olmasa yine ol ol-ıdı her neyê ol ol dèdi ol öldi	(<i>Vesiletü'n-necât</i> /61; Türkçe Kelimedede Yapılan Med)

3.4. Eserlerin Kafiye ve Rediflerine Dair Dikkati Çeken Hususlar

Mesnevi nazım şekliyle yazılan iki eserde de kafiye ve redif her beyitte değiştiğinden burada yalnızca konuyla ilgili dikkati çeken birkaç husus dile getirilmiştir. Eserlerde sadece rediflerin kullanıldığı kafiyesiz beyitler bulunmaktadır. *Vesiletü'n-necât*'ta nadiren görülen bu beyitlere Şeyh Eşref'in *Mevlid*'inde sıkça rastlanması, kafiye bulmada Şeyh Eşref'in güçlük yaşadığının bir göstergesidir. Örnek beyitlerde redifler koyu puntıyla gösterilmiştir:

çün ölüm muştucısı kılıçları kāfirün boynına ura kolları	(Şeyh Eşref'in <i>Mevlid</i> 'i/188: 7 ^a)
hem dèdi kisrā [vü] kayşer feth ola ümmeṭüm tañrı yolına ḥarc ola	(Şeyh Eşref'in <i>Mevlid</i> 'i/1511: 51 ^a)
luṭf-ıla 'aybını setr édün bunuñ hem bu olur işi her luṭf issınuñ	(<i>Vesiletü'n-necât</i> /46)

İki eserde de dikkati çekecek ölçüde farklı dillere ait olan Türkçe ile Arapça ve Farsça kelimelerin kafiye oluşturdıkları tespit edilmiştir:

tevfîḳ erişdi itê oldı velî 'aḳla uyan ḳanda azısar yolu	(Şeyh Eşref'in <i>Mevlid</i> 'i/47: 2 ^b)
anuñ-ıla vardılar toḡru yolu ḥaḳ-ı 'âlem ger nebî vü ger velî	(<i>Vesiletü'n-necât</i> /100)

15. yüzyılda yazıya geçirilmiş nüshalarda, metinde bulunan imaleye işaret olmak üzere "a/e" sesi veren istek, vasıta, yönelme hâli eki gibi eklerin kimi zaman hâ-i resmiye yerine elif harfiyle yazıldığı bilinmektedir. Bu durumun kafiye kelimelerinde de görülmesine kanaatimizce mısra sonlarında bulunan imaleler kadar şairlerin bahse konu eklerle biten kelimeler ile son harfi elif olan Arapça ve Farsça kelimeleri kafiye yapması da yol açmış

olmalıdır. Söz konusu örnekler *Vesîletü'n-Necât*'ta az sayıda olmakla birlikte mukayese edilen her iki metinde de görülmektedir. Bahse konu örneklerle Şeyh Eşref'in *Mevlid*'inde daha sık karşılaşılmaması, şairin kafiye bulmada Süleyman Çelebi'nin gerisinde kaldığını göstermektedir:

her biri bir dürlü kıldılar **senā**
geldi tolu [iki] kadeh **öñinē** (Şeyh Eşref'in *Mevlid*'i/880: 30^a)
çünkü ortamuzdan uçdı ol **hümā**
bizi ēy haq dünyede ansuz **kōma** (*Vesîletü'n-necât*/726)

3.5. Eserlerin Dili ve Üslubu

15. yüzyılın ilk yarısında kaleme alınan iki *Mevlid* de Eski Anadolu Türkçesinin dil özelliklerini yansıtmaktadır. Anlaşılır bir dille kaleme alınan mesnevilerden Şeyh Eşref'in *Mevlid*'inin dili daha sadedir. Çoğunlukla Türkçe kelimelere yer veren Şeyh Eşref, eserinde halk ağızlarında yaşayan ifade ve deyimleri de sıkça kullanmıştır. *Vesîletü'n-necât*'a göre Arapça ve Farsça kelime oranının daha az olduğu eserde, yabancı kelimelerle kurulan terkipler de nadiren görülmektedir. Şeyh Eşref'in Hz. Peygamber'in ve ümmetinin methini konu alan beyitlerde kısmen ağırlaşan dili, bilhassa muhataba öğütler verdiği ve Hz. Peygamber'in hayatına dair hadiseleri naklettiği bölümlerde daha da sadeleşmektedir. Eserde şeyh kimliğiyle ve didaktik üslubuyla karşımıza çıkarak muhatabına her fırsatta nasihatler eden ve dinî bilgiler veren şairin daha ziyade Türkçe kelimeleri tercih etmesinde, dilinin anlaşılır ve üslubunun samimi olmasında kaleme aldığı eserler vasıtasıyla halkı eğitmeyi amaçlaması etkili olmalıdır.

İki şair de özellikle beyit başlarına yerleştirdikleri kelime tekrarlarıyla anlatımı etkileyici bir hâle getirmişlerdir. Şeyh Eşref'in bu söz tekrarlarını daha sık kullandığı tespit edilmiştir:

birisi almak sever **biri**_almamak
birisi bir uluya olmak yamak (Şeyh Eşref'in *Mevlid*'i/144: 15^b)
biri yememek sever **biri** yemek
biri diler kim çekē dā'im emek (Şeyh Eşref'in *Mevlid*'i/145: 15^b)
toğdı şol kim tañrı aña dēyiser
kıl şefā'at ümmetin dilēyiser (Şeyh Eşref'in *Mevlid*'i/295: 10^b)
toğdı şol kim 'arşa qadem qoyısar
bir söz-ilē vesvesēler yuyısar (Şeyh Eşref'in *Mevlid*'i/298: 10^b)
budur ol kim vērđi rūḥullāh ḥaber
gēle benden şoñra ola mu'teber (Şeyh Eşref'in *Mevlid*'i/446: 15^b)
budur ol kim ayı iki yarısar
puta ṭapanları kamu kırsar (Şeyh Eşref'in *Mevlid*'i/512: 18^a)

ol sirâc u **ol** beşîr ü **ol** nezîr
ol imâm u **ol** hümâm u **ol** münîr (Vesiletü'n-necât/185)

ol kerîm ü **ol** kelîm ü **ol** hâlîm
ol şeffî' u **ol** muţî' u **ol** selîm (Vesiletü'n-necât/186)

budur ol kim géliser hâkdan buña
 tâc-ı 'izzet birle *levlâk* hil'ati (Vesiletü'n-necât/238)

budur ol kim buña kim olsa qarîb
 bî-gümân ol hâkka bulur kırbeti (Vesiletü'n-necât/239)

kimisinüñ gözleri giryân-ıdı
kimisinüñ cigeri biryân-ıdı (Vesiletü'n-necât/696)

kimisi bu derd-ile hayrân u zâr
kimi topraklarda gâltân bî-karâr (Vesiletü'n-necât/697)

Şeyh Eşref b. Ahmed kelime tekrarlarına başvurduğu kimi beyitlerde zıt kavramları da bir arada kullanarak anlamı kuvvetlendirmeye çalışmıştır:

kimi **ağladan** kimisin **güldüren**
 kimi **dirilden** kimisin **öldüren** (Şeyh Eşref'in Mevlid'i/780: 26^b)

kimi yedi kat **yêrê ğarķ** eyleyem
 kimi yedi kat **gögê fark** eyleyem (Şeyh Eşref'in Mevlid'i/1169: 39^b)

kimi **âlim** kimi **câhil** eyledüm
 kimi **zîrek** kimi **ġafil** eyledüm (Şeyh Eşref'in Mevlid'i/1173: 40^a)

biri diler kim **ilêrû yüriyê**
 biri **ġerüde kıala** zer kıoriya (Şeyh Eşref'in Mevlid'i/146: 5^b)

Şiire kattığı ahenk ve anlam zenginliğinin yanı sıra şairlerin söz oyunlarına vukufiyetini de gösteren cinaslı kafiye iki şair de ustaca kullanmıştır:

şübheler dikenlerini **yaķalar**
 düz yol ola taġ u taş u **yaķalar** (Şeyh Eşref'in Mevlid'i/256: 9^b)

ger göreydi sêni merrih **at-ıla**
 kıorkısından yeryüzinê **atıla** (Şeyh Eşref'in Mevlid'i/482: 17^a)

bes bu varlıķdan 'aceb **maķsûdı ne**
 'ışk-ıla diñle êriş **maķsûdına** (Vesiletü'n-necât/62)

söyledi avcında taşa geldi **taş**
 taş degülseñ 'ışķa gel sen-daķı **taş** (Vesiletü'n-necât/341)

Her iki eserde de anlamın bir sonraki beyte geçtiği merhûn beyitler bulunmaktadır:

ger cemî'i yêr ü gök ehli bilüp
 yüz çevürsê putlara secde kılup (Şeyh Eşref'in Mevlid'i/1042: 35^b)

ķanda olısar bańa andan ziyān
ben münezzeh bī-ğaraż hem bī-niřān (Şeyh Eřref'in *Mevlid'i*/1043: 35^b)

[Yeryüzünde ve göklerde bulunan bütün varlıklar bilerek putlara secde edip (benden) yüz çevirse o (durum) bana nasıl zarar verebilecek? Ben her türlü kusurdan ve arzudan uzak olan, hiçbir şeye ihtiyacı bulunmayan (Allah'ım)!]

her ne kim var āřikārā vü nihān
yēr ü gök ü 'arş u ferş ü ins ü cān (Vesiletü'n-necāt/59)

ķünkü bunlar bir işaretle olur
bunlar olmaz-ısa nēsi eksilür (Vesiletü'n-necāt/60)

[Açık ve gizli her ne varsa yer, gök, arş, zemin, insan ve cin, bütün bunlar bir işaretle olur. Bunlar olmazsa O'nun neyi eksilir?]

Şeyh Eşref'in *Mevlid'*inde sıkça yer verdiği atasözleri ve atasözü niteliğindeki özlü sözler de şairin üslubunun bir başka yönünü yansıtmaktadır:

sünnetē uyan bulur toğru yolu
ğemisi toğru gider öñdin yēli (Şeyh Eşref'in *Mevlid'i*/7: 1^a)

[Sünnete uyan kimse, doğru yolu bulur. "Rüzgârı doğru olanın gemisi doğru gider."]

adını 'uzlet ķomıřlar bu putuñ
hūyı dönmez aţlas örtünsē itüñ (Şeyh Eřref'in *Mevlid'i*/74: 3^a)

[Bu putun adına uzlet demişler. "İpekli kumaş bürünmekle köpeğın tabiatı değişmez."]

herğiz it at olmaya ot yēyüben
dikenüñ dönmez hūyı gül dēyüben (Şeyh Eřref'in *Mevlid'i*/104: 4^a)

[“İt, ot yemekle at olmaz. Dikenin ‘gül’ demekle tabiatı değişmez.”]

bu meşeldür kim güğülün ķurdunı
bıraķurlar düzse ebruşimini (Şeyh Eşref'in *Mevlid'i*/382: 13^b)

[Bu meseldir: “İpek kozasının kurdunu ipini örünce bırakırlar.”]

yüz eger dürişe bostānı diken
ķanda reyhān olısar şırğan diken (Şeyh Eşref'in *Mevlid'i*/674: 23^a)

[“Bahçıvan yüz defa da uğraşsa ısırgan dikenini reyhana dönüşmez.”]

pes gülistān ķöplük ola tañ degül
ķün göçe řāvus gelē yērine gül (Şeyh Eşref'in *Mevlid'i*/1576: 53^b)

[“Tavus gidip yerine şeytan geldikten sonra gül bahçesinin ķöplük olmasına şaşılmaz.”]

3.6. Eserlerin Muhtevası

Şeyh Eşref b. Ahmed'in *Mevlid*'inde bölümleri birbirinden ayıran başlıklar ya da bölüm sonlarında yer alan vasıta beyitleri bulunmadığından bölümler eserin muhtevası gözetilerek tarafımızdan tespit edilmiştir. Bölüm başlıklarının yer aldığı *Vesiletü'n-Necât*'ta ise bölümlerin birçoğu bahse konu başlıklardan istifade edilerek, bir kısmı da eserin içeriği değerlendirilerek M. Fatih Köksal tarafından belirlenmiştir (2022, s. 33-36). Eserlerin ihtiva ettiği bölümler tablo üzerine kaydedilmiştir:

Tablo 1: *Vesiletü'n-Necât* ile Şeyh Eşref b. Ahmed'in *Mevlid*'inin Bölümleri

<i>Vesiletü'n-Necât</i>		Şeyh Eşref b. Ahmed'in <i>Mevlid</i> 'i	
Bölüm Adı	Beyitler	Bölüm Adı	Beyitler
1. Tevhid	1-32	1. Nasihat	1-150
2. Ta'zîrât (Şairin eserinde bulunması muhtemel hatalar için özür dilemesi)	33-49	2. Cahiliye Dönemi'nin tasviri ve Hz. Muhammed'in annesinin rahmine düşmesi	151-171
3. Kâinatın yaratılması	50-62	3. Hz. Muhammed'in ümmetinin methi	172-273
4. Naat (Hz. Muhammed'in övgüsü)	63-114	4. Hz. Muhammed'in doğumu	274-276
5. Hz. Muhammed'in nurunun yaratılması ve nurun intikali	115-150	5. Hz. Muhammed'in doğumunu öğrenen şeytanların ağlayıp yas tutmaları	277-343
6. Asıl mevlit bölümü (Hz. Muhammed'in doğumu öncesi, doğum sırasında ve sonrasında vuku bulan mucizeler)	151-290	6. Naat	344-373
7. Naat (Gazel şeklinde yazılmıştır.)	291-300	7. Hz. Muhammed'in babasının ve annesinin vefatları	374-402
8. Mucizât	301-360	8. Hz. Muhammed'in sütanneleri	403-404
9. Miraç hadisesi	361-433	9. Cebrail'in Hz. Muhammed'in göğsünü açması	405-423
10. Hicret	434-439	10. Dedesinin Hz. Muhammed'i oğlu Ebu Talib'e emanet etmesi ve vefatı	424-430
11. Hz. Muhammed'in bazı vasıfları ve ahlâkının anlatılması	440-475	11. Hz. Muhammed'in amcasıyla çıktığı yolculukta Bahira ile karşılaşması	431-488
12. Nasihat	476-499	12. Hz. Muhammed'in Hz. Hatice ile evlenmesi	489-542
13. Ta'zîrât	500-536	13. Hacerü'l-Esved'in yerine yerleştirilmesi	543-551
14. Hz. Muhammed'in örnek yaşantısından örnekler ve ömrünün sonunun gelmesi	537-557	14. Hz. Muhammed'e peygamberlik vazifesinin verilmesi	552-584
15. Vefat	558-739	15. Hz. Hatice, Hz. Ali, Hz. Ebu Bekir	
16. Hatime/Bitiş	740-800		

ve Zeyd'in Müslüman olmaları; ilk Müslümanlar	585-606
16. Cebrazil'in Hz. Muhammed'e abdest almayı öğretmesi	607-614
17. Hz. Muhammed'in Erkam b. Ebu'l-Erkam'ın evinde gizlenmesi, Hz. Ömer'in Müslüman olması ve Hz. Peygamber'in ashabıyla Şi'bu Ebi Talib'e sığınması	615-629
18. Hz. Muhammed'in Mekke'ye gelebilmesi için Ebu Talib'in müşriklerle anlaşması ve vefatı	630-684
19. Hz. Hatice'nin vefatı ve Hz. Peygamber'in yas tutması	685-707
20. Müminlerin Mekkeli müşriklerden eziyet görmeleri ve Taife göç etmeleri	708-747
21. Cinlerin Hz. Muhammed'e gelerek Müslüman olmaları	748-761
22. Nasihat	762-814
23. Miraç hadisesi	815-1212
24. Namaza ve faziletlerine dair	1213-1423
25. Miraç hadisesine inanmayan Mekkelilerin Hz. Muhammed'i sınaması	1424-1461
26. Hz. Muhammed'in mucizeleri (<i>Kur'an-ı Kerim</i> ve Hz. Peygamber'in hikmet dolu sözleri)	1462-1615
27. Hatime	1616-1617

Hz. Muhammed'in doğumu ve miraca yükselmesi, her iki eserde de genişçe yer bulan iki önemli konudur. Şairlerin bu iki konuya verdikleri önem nedeniyle Hz. Muhammed'in hayatı; doğum ve miraç hadiseleri esas alınarak muhtelif başlıklara ayrılmış, eserlerin muhteva incelemesi de bu başlıklar üzerinden yapılmıştır.

3.6.1. Hz. Muhammed'in Doğumundan Öncesi

Başı eksik olan Şeyh Eşref'in *Mevlid*'i şairin 150 beyit süren nasihatleriyle başlar. Bidate uymanın ve Allah'a karşı gelmenin insanı cehenneme sürüklediğini söyleyen şair, insanın küfre düşmemesi için sünnetin izinden gitmesi ve *Kur'an*'a sarılması gerektiğini belirtir. Bunu başarabilmek içinse insan, aklın rehberliğine muhtaçtır. Aklı rehber edinen kimselerin puta tapmadığını vurgulayan Şeyh Eşref, bölümün 53.-150. beyitlerinde bir

yandan nasihatlerine devam ederken diğer taraftan putların özelliklerini sıralar. Eserin bir sonraki bölümünde Cahiliye Devri'ni tasvir ederek karanlığın bütün cihanı sardığını, puthanelerin putlarla dolup taşıdığını belirtir. O rahmet kaynağı Peygamber babasının belinden annesinin rahmine işte böyle bir karanlığın içinde ulaşmıştır. Eserin 172. beytinde Müslümanların o putları yerle bir eden peygamberle şeref bulacağını ifade eden şair, Hz. Muhammed'in ümmetini methetmeye başlar. 273. beyte kadar devam eden bu bölümde, 209.-242. beyitler Berat ve Kadir Gecelerinin faziletine dairdir. 274. beyitle birlikte söz Hz. Muhammed'in doğumuna getirilir.

Başında Arapça bir mensur giriş bulunan *Vesiletü'n-Necât* ise Allah'ın birliğinin anlatıldığı ve övgüsünün yerine getirildiği tevhidle başlar. 32 beyitten ibaret bu bölümün ardından şair okuyucudan kendisi için dua isteyerek hatalarının mazur görülmesini talep eder. Eserin bir sonraki bölümü kâinatın yaratılması hakkındadır. Sonrasında eserde Hz. Muhammed için yazılmış naatlar yer alır. *Vesiletü'n-Necât*'ın 115.-150. beyitleri Hz. Peygamber'in nurunun yaratılması ve nurun Hz. Muhammed'e intikaline dairdir. Bu bölümde Hz. Peygamber'in görünüşte son fakat mana bakımından ilk peygamber olduğu, kâinatın o var olduğu için yaratıldığı vurgulanmıştır. Eserin 151. beytiyle birlikte doğum hadisesi anlatılmaya başlanır. Görüldüğü üzere eserlerin Hz. Muhammed'in doğumuna kadarki bölümlerinde, ele alınan ortak bir konu bulunmamaktadır.

3.6.2. Hz. Muhammed'in Doğumu

Şeyh Eşref'in *Mevlid*'inin 274.-276. beyitlerinde Hz. Muhammed'in doğumu müjdelendir. Bu kutlu haberi alan şeytanların bir araya gelip yas tuttukları ifade edilerek 277. beyitten itibaren şeytanların içine düştükleri korku ve endişe dolu hâller tasvir edilir:

çün rebî'ul-evvel ayı görünür
karañu dünyâyı kılur tolu nûr (Şeyh Eşref'in *Mevlid*'i/274: 10^a)

toğdı ol cümle nebîler hâtemi
aydın êtdi on sekiz biñ 'âlemi (Şeyh Eşref'in *Mevlid*'i/275: 10^a)

aydan on iki düşenbe geçesi
kamu şeytân derilüp dutdı yası (Şeyh Eşref'in *Mevlid*'i/276: 10^a)

ka'beyê fîl geldüğü yılda hemîn
dökdi şeytânlar o gécê gözyaşın (Şeyh Eşref'in *Mevlid*'i/277: 10^a)

Eserin 287. beytinde sözü şeytan devralır. Hz. Peygamber'in övüldüğü ve mucizelerinin anlatıldığı sıradaki otuz beytin yirmi beşi “toğdı şol kim” ifadesiyle başlamaktadır. Bu beyitler, Hz. Muhammed'in doğumu karşısında gözyaşlarını tutamayan ve feryat eden şeytanın yasının birer parçasıdır. Hurma salkımının dalından inip dile gelerek Hz. Muhammed'in peygamberliğini tasdik etmesi, Hz. Peygamber'in ağzını yıkadığı sudan içen yedi yüz kişinin suya kanması, mübarek parmaklarının arasından suların akması, zehirli bir kebabı yiycekken onun “Beni yeme!” diyerek Hz. Peygamber'i uyarması, elindeki taşın konuşarak peygamberliğini kabul etmesi ve Hz. Muhammed'in ayı ikiye bölmesi burada dile getirilen mucizelerdendir. Bu bölümdeki mucizelerin birçoğu

Vesiletü'n-Necât'ın mucizat bölümünde de yer almaktadır. Eserin 317. beytinde bundan sonra semaya giremeyeceklerini, girmeye çalışanların ise ateşle kovalanacağını söyleyen şeytan Hz. Muhammed'in mübarek doğumuyla vuku bulan hadiseleri sıralamaya başlar. Bu mucizelerden Mecusilerin taptığı bin yıldır yanan ateşin sönüp kül olması, putların devrilmesi, Kisra sarayının kemerlerinin yıkılması, Save Gölü'nün suyunun çekilmesi, doğumu müjdeleyen meleklerin yeryüzüne inip çıkması ve karanlık gecenin Basra'nın kubbeleri görülecek kadar aydınlanması *Vesiletü'n-Necât*'ta da bahsi geçen olaylardır.

Süleyman Çelebi'nin *Mevlid*'inde ise Hz. Muhammed'in doğumu ile doğum öncesi ve sonrası yaşananlar daha ayrıntılı anlatılır. Öncelikle annesi Âmine Hatun'un henüz o doğmamışken pek çok işaret ve mucizeyle karşılaştığı belirtilerek Hz. Peygamber övülür. Ardından onun Rebiyülevvel ayının on ikisine rastlayan Pazartesi gecesi doğduğu şöyle bildirilir:

ol gecem kim toğdı ol hayru'l-beşer
anası anda neler gördi neler (Vesiletü'n-necât/198)

ol rebî' u'l-evvel ayı nècesi
on ikinci gece işneyn geçesi (Vesiletü'n-necât/200)

Esere göre Hz. Peygamber'in doğumundan önce Âmine Hatun evinde oturmaktayken odanın duvarı yarılarak içerisinden birbirlerine Hz. Muhammed'i müjdeleyen üç cennet kızı çıkar. Onların ardından gelen cennet kızlarıyla Âmine Hatun'un evi nurla dolar. Evden çıkıp göklere doğru yükselen bu nur bütün cihanı sarar. O sırada bir melek Hz. Muhammed için havaya sündüs adlı döşeği serer; Doğu, Batı ve Kâbe'nin çatısına birer bayrak dikilir. O gece Allah bütün yaratılmışlara süslenmelerini emreder, cehennem kapıları kapatılır. Doğum vakti yaklaşınca Âmine Hatun'un susaması üzerine ona kardan daha beyaz ve soğuk, şekerden daha tatlı bir şerbet sunulur. Bedeni nurla dolar. Bir ak kuş gelip kanadıyla o mübarek annenin sırtını sıvazlar. Doğum anneye zahmet vermeden gerçekleşir. Bütün bu mucizeler karşısında bayılan Âmine Hatun kendine geldiğinde oğlunun Kâbe'ye karşı secde etmekte olduğunu görür. Hz. Peygamber melekler tarafından çoktan kundaklanmış, gözleri sürmelenmiş, göbeği kesilmiş ve sünnet edilmiştir. Yerde ve gökte bulunan bütün melekler onu ziyaret ederek başına mücevherler saçar. Doğum anına dair *Vesiletü'n-Necât*'ta yer alan bu ayrıntılar Şeyh Eşref'in *Mevlid*'inde bulunmamaktadır.

3.6.3. Doğumundan Miracına Kadar Hz. Muhammed'in Hayatı

Hz. Muhammed'in doğumu ve ardından meydana gelen hadiseler anlatıldıktan sonra her iki eserde de birer naat bölümü bulunmaktadır. Şeyh Eşref'in *Mevlid*'inde 344. beyitle başlayan naatta Hz. Peygamber başta kutlu doğumu olmak üzere güzel ahlâkı, dini yayacak ve ahirette ümmetine şefaate edecek olması gibi pek çok yönden övülerek onun birçok mucizesi sıralanmıştır. Naatın “bu gece toğdı” ve “ol ki” ifadeleriyle başlayan onlarca beyti şairin üslubuna ayrı bir ahenk kazandırmıştır. Hz. Peygamber'in kulluğuyla göğe yükselmesi, sabah rüzgârının ona yardım etmesi, önünden her geçişinde taşın kendisine selam vermesi, ağacın yürüyüp gelerek onu selamlaması, Hendek günü Cabir

bin Abdullah'ın evinde nazar ettiği bir tencere yemeğin dört yüz kişiyi doyurup artması bu bölümde değinilen mucizelerdendir. Bu mucizeler naat bölümünün birer parçası mahiyetindedir.

Vesiletü'n-Necât'ta ise gazel şeklindeki 10 beyitlik naatın ardından Hz. Peygamber'in mucizelerinden söz edilir. Hz. Muhammed'in gölgesinin yere düşmemesi, arkasındaki nesneleri önünü görür gibi görmesi, Cebrail'in kokusunu çok uzaktan alması, uzaktaki sesleri yakınındaymış gibi duyması ve uykudayken de uyanıkmiş gibi işitmesi, dudağı kıpırdayınca güneşin de kıpırdaması, dişlerinin geceyi aydınlatacak kadar parlak olması, bir kertenkelenin onun peygamberliğini tasdik etmesi, göğsünden çıkan nurun karanlık geceyi aydınlatması, saçlarının misk gibi kokması ve terinin güle dönüşmesi, saçtığı toprağın düşmanın gözünü kör etmesi, kesip attığı tırnağın inciye dönüşmesi, adımını atınca Hira Dağı'nın kımıldaması ve yine onun emriyle sakinleşmesi, ayın gökten inip beşiğini sallaması, diktiği hurma ağacının hemen meyve vermesi, devenin ona sahibini şikayet etmesi, nice körlere ve dili tutulmuşlara şifa dağıtması; kurdun, kuşun, taşın, ağacın onunla konuşarak peygamberliğini kabul etmesi bu bölümde yer alan mucizelerdendir. Başının üzerinde bir bulutun ona daima gölge yapması, peygamberlik mührünü sırtında taşıması, ayı ikiye bölmesi, parmağından suların akması, zehirli bir kuzunun dile gelip Hz. Peygamber'i kendisini yememesi konusunda uyarması, avucundaki taşın konuşması, ağaçların ona secde etmesi, hutbe verirken ağaç kütüğünün kendisine meyletmesi ve başlı başına *Kur'an*'ın varlığı ise *Vesiletü'n-Necât*'ın yanında Şeyh Eşref'in *Mevlid*'inde de kayıtlı olan mucizelerdendir.

Vesiletü'n-Necât'ta Hz. Muhammed'in mucizelerinden sonra miraç hadisesine geçilirken Şeyh Eşref'in *Mevlid*'inde Hz. Peygamber'in hayatına ait miraçtan önce yaşanan olaylara da yer verilmiştir. Hz. Muhammed'in babasını ve annesini kaybetmesi, Süveybe Hatun ve Halime Hatun'un ona sütannelik yapmaları, Cebrail tarafından göğsünün yarılp kalbinin zemzem suyuyla yıkanması, dedesi Abdulmuttalib'in vefatı, Rahip Bahira ile tanışması, Hz. Hatice ile evlenmesi, Hacerül-esved'in yerine yerleştirilmesi, Hz. Muhammed'e peygamberlik vazifesinin verilmesi, ilk Müslümanlar, Hz. Peygamber'in Erkam b. Ebu'l-Erkam'ın evinde gizlenmesi ve müşriklerin baskıları yüzünden ashabıyla Şi'bu Ebi Talib'e¹³ sığınması, Hz. Muhammed'in Mekke'ye dönebilmesi için amcası Ebu Talib'in Mekkeli müşriklerle anlaşması, Ebu Talib ile Hz. Hatice'nin vefatları, müminlerin Taife göç etmesi, cinlerin *Kur'an*'ı dinleyerek Müslüman olmaları ve Müslüman olan cinlerin ağzından dökülen nasihatler Şeyh Eşref'in *Mevlid*'inde yer bulmuştur.

¹³ Müşriklerin Hz. Muhammed'i öldürmeyi planladığını öğrenen yakın akrabaları Hâşimiler ve Muttalibiler, iman eden ve etmeyenleriyle birlikte Ebu Talib'in önderliğinde Hâşimilerin bölgesinde yer alan bir mahalleye taşınarak Hz. Muhammed'i ve ona inananları korumaya alırlar. Bahse konu mahalle kaynaklarda Şi'bu Ebi Talib olarak geçer. Hâşimiler ve Muttalibiler yaptıkları bu hamle karşılığında müşriklerin üç yıl süren ekonomik, psikolojik ve sosyal baskılarına ve ağır boykotlarına maruz kalmışlardır (Şenayla, 2021, s. 292-293.).

3.6.5. Miraç Hadisesi

Süleyman Çelebi *Vesîletü'n-Necât*'ın 361.-433. beyitlerini miraç hadisesine ayırmıştır. Miracı 398 beyitle (815-1212) anlatan Şeyh Eşref ise konuyu Süleyman Çelebi'ye göre daha ayrıntılı ele almıştır. Şaire göre Cebrail miraca davet için geldiğinde Hz. Muhammed Kâbe'dedir. Kalbi altın tas içinde yıkanan Hz. Peygamber, Burak'a binerek Kâbe'den Mescid-i Aksa'ya gitmiştir:

nāgehî'n geldi resûlê cebrâ'îl
ka'bede yatur-iken sen böyle bil (Şeyh Eşref'in *Mevlid*'i/816: 28^a)

sînesin yardı çıkardı içini
yudu altın tas içinde gönlünü (Şeyh Eşref'in *Mevlid*'i/817: 28^a)

gönlünü gèrû yerindê kodılar
tûr yukaru tañrı oğur dèdiler (Şeyh Eşref'in *Mevlid*'i/819: 28^a)

Süleyman Çelebi'ye göre ise Cebrail'in Hz. Muhammed'i miraca daveti Ümmühânî'nin evinde gerçekleşmiştir:

bir gecê işneyn gecesinde resûl
ümmühânî evine kıldı nüzûl (Vesîletü'n-necât/374)

anda-y-iken nāgehān ol yüzi aq
cebrâ'îl cennetden êrürdi burâk (Vesîletü'n-necât/375)

dur berû gel yâ muhammed tîz dèdi
kim seni hâk hâzretine ündedi (Vesîletü'n-necât/376)

Süleyman Çelebi'nin “yolda çok dürlü ‘acâ’ib gördi hem (380. beyit)” mısraıyla anlattığı Kudüs yolculuğu da yine Şeyh Eşref'in *Mevlid*'inde daha ayrıntılıdır. Hz. Muhammed'in yolda sesler duyduğunu, gelin gibi bir kadın tarafından yolunun kesildiğini fakat Hz. Peygamber'in ne olursa olsun durmadan yoluna devam ettiğini söyleyen Şeyh Eşref süslü kıyafeti, selvi boyu, dağınık saçları, kıyıcı bakışlarıyla o kadının dünya olduğunu belirtir.

Hz. Muhammed'in Mescid-i Aksa'da tüm peygamberlere imamlık yapıp namaz kıldırması iki eserde de yer bulmuştur. İki *Mevlid*'in de ortak konusu olan Hz. Peygamber'in göğe doğru uzanan bir merdivenle gök katlarına çıkıp bazı peygamberleri ziyaret etmesi, arş ve kürsiyi geçerek Allah'ın huzuruna varması, Cebrail'in sidreden öteye geçemeyişi ve namazın Hz. Muhammed'in ümmetine hediye edilmesi anlatılırken Şeyh Eşref daha fazla detaya yer vermiştir.

İki eserde de miraçta Hz. Muhammed'in Allah'la görüşmesi sırasında Allah'ın peygamberine hitabına yer verilirken bu hitap *Vesîletü'n-Necât*'ta namazın armağan edildiği iki beyitle (401.-402.) sınırlıdır. Şeyh Eşref'in *Mevlid*'inde ise 1024.-1191. beyitler boyunca devam eder. Allah'ın sonsuz rahmetinin ve lütfunun anlatıldığı bu beyitlerde iman eden ve etmeyen kulların özellikleri sıralanırken kişinin iman edip etmemesinin yalnızca Allah'ın iradesinde olduğu sıklıkla vurgulanır. Eserin 1159.-1170. beyitlerinde Hz. Nuh kavminin suda boğulmasına, Hz. Musa'nın asasının dev bir yılanı dönüşmesine,

Hız. Hud'u yalanlayan Ad Kavmi'nin şiddetli bir rüzgârla helak olmasına, Hız. Salih'in kayanın içinden bir deve çıkarmasına ve ona inanmayan Semud Kavmi'nin üzerine yağın yıldırımlar ve şiddetli sarsıntılarla yerle bir olmasına, Nemrud'un burnundan giren küçük bir sinekle ölmesine, Hız. Şuayb'a inanmayan Medyen Kavmi'nin Cebail'in sesiyle ve şiddetli sarsıntıyla helak olmasına, Karun'un eviyle birlikte yerin yedi kat dibine geçmesine, Hız. İsa'nın göğün yedinci katına yükseltilmesine, Hız. Musa'ya inanmayan Firavun ve kavminin denizde boğulmasına ve Nemrud tarafından ateşe atılan Hız. İbrahim için ateşin gül bahçesine dönüşmesine işaret edilerek Allah'ın kudreti ve azameti bir defa daha gözler önüne serilir. Allah'ın hitabının sona erdiği 1192.-1212. beyitlerde ise müminlere namazın hediye edilmesi ve elli vakit namazın beş vakte indirilmesi anlatılır.

Şeyh Eşref'in *Mevlid*'inde miraç bölümünün ardından 1213.-1423. beyitlerde tekbir, kıyam, kıraat, rükû, sükûd ve ka'de-i âhire olmak üzere namazın rükunleri sıralanarak faziletleri hakkında bilgiler verilmiştir. Ardından miraca geri dönmüş, bu hadiseye inanmayan Mekkelilerin Hız. Muhammed'i Kudüs'le ilgili sorular sorarak sınamaları konu edilmiştir.

3.6.6. Miraçtan Sonra Hız. Muhammed'in Hayatı

Şeyh Eşref'in *Mevlid*'inde miracın ardından Hız. Peygamber'in mucizelerinden söz edilerek eser tamamlanırken *Vesiletü'n-Necât*'ta Hız. Muhammed'in hayatı ana hatlarıyla vefatına kadar anlatılmıştır. Şeyh Eşref'e göre Hız. Muhammed'in en büyük mucizesi *Kur'an*'dır. Yine onun muhatabını âciz bırakan deliller ve hakikatlerle dolu sözleri de birer mucizedir. Hız. Muhammed hikmet dolu sözleriyle gelecekte olacak bazı hadiseler hakkında bilgiler vermiştir. İslam dininin kabul edilerek yayılacağını, halifelik döneminin ardından fitneler çıkacağını, Yemen'den Veysel Karani'nin geleceğini, 'Ammar bin Yasir'in şehit düşeceğini; Mısır, Kudüs, İran ve Roma'nın ümmeti tarafından alınacağını; Basra'nın İslam şehri olup daha sonra harap edileceğini, türlü fitnelerin baş göstereceğini ve dinin avuçta tutulan bir ateş gibi olacağını, ümmetinden âlim olarak bilinen otuz kişinin tıpkı Deccal'in yapacağı gibi insanları Hak yolundan çıkaracağını, ümmetinin yetmiş üç ayrı yola ayrılacağını ve o yollardan sadece birinin kendisine ulaşacağını, her yüz yıl başında gelen bir kişinin bu doğru yolu benimseyip müminlere önderlik edeceğini, Fırat Nehri'nin altından bir dağ çıkacağını ve yanına varanların helak olacağını, Beni Sakif Kabilesi'nden bir zalim (Haccac) ve bir yalancının (Muhtar) çıkacağını o kutlu sözleriyle ümmetine önceden bildirmiştir.

Vesiletü'n-Necât'ta ise miraçtan sonra Hız. Peygamber'in Medine'ye hicreti konu edilmiştir (434.-439. beyitler). Ardından Hız. Muhammed'in ahlâkının *Kur'an* ahlâkı olduğu belirtilerek onun cömertliği, alçak gönüllülüğü, güler yüzü, samimiyeti, layığıyla yerine getirdiği kulluğu, Allah'a olan tevekkülü ve güçlü imanı gibi pek çok meziyeti dile getirilmiştir. Eserin 476.-499. beyitlerinde şairin muhatabına Hız. Muhammed'in ahlâkıyla ahlâklanmayı tavsiye ettiği nasihatler bulunmaktadır. Bir sonraki bölümde muhatabını kıskançlık, kibir, hile, ikiyüzlülük ve nefse uyma konularında dikkatli olmaya davet eden şair, saçı sakalı ağarmasına rağmen Hız. Muhammed'in yolundan gitmediği için pişman

olduğunu itiraf etmiş; Allah'a layık bir ameli bulunmadığını söyleyerek günahlarının bağışlanması için yine O'na sığınmıştır.

Eserin ilerleyen beyitlerinde Süleyman Çelebi Hz. Muhammed'in Hak yoluna davetiyle insanların akın akın İslam'ı kabul ettiğini ve cihanın İslam nuruyla bezendiğini ifade etmiş, Hz. Peygamber'in ömrünü Allah'ın buyruğunu yaymaya adanmış olduğunu belirtmiştir. 558. beyitle başlayıp eserin hatimesine kadar devam eden Hz. Muhammed'in vefatı bölümünde ise Hz. Peygamber'in eşi Meymune Hatun'un evinde hastalanışını, hastalığının artmasıyla mescide gidemeyişini, sahabelerin döktüğü gözyaşlarını, Hz. Muhammed'in sahabelerle son kez görüşmesini, Cebrail vasıtasıyla bir dileği olup olmadığını soran Allah'tan ümmetini dileyişini, Azrail'in yas giysileri içindeki Cebrail'le gelerek Hz. Muhammed'in ruhunu alıp gidişini ve bütün cihanın tuttuğu yası anlatmıştır. Eserin hatimeyi oluşturan 740.-800. beyitleri dünyanın geçiciliği ve kulluğun gerekliliğine dair nasihatlerin yanında Allah'a yakarışlar ve dualarla doludur.

Sonuç

14. yüzyılın ikinci yarısıyla 15. yüzyılın başlarında yaşadığı kabul edilen ve Eşrefoğlu Rûmî'nin babası olduğu düşünülen Şeyh Eşref b. Ahmed'in *Mevlid*'i tanıtılarak Süleyman Çelebi'nin *Vesiletü'n-Necât*'ı ile mukayese edilmiştir. Eserin 1452'de yazıya geçirilmesinden yola çıkılarak en geç 15. yüzyılın ilk yarısında telif edildiği sonucuna varılmış, *Vesiletü'n-Necât* ile yakın tarihlerde ve aynı coğrafyada kaleme alınmış olması dikkatlere sunulmuştur.

Mesnevi nazım şeklinin kullanıldığı iki *Mevlid*'in de aruzun *fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün* vezninde yazıldığı ve 1617 beyitten müteşekkil Şeyh Eşref'in *Mevlid*'inin *Vesiletü'n-Necât*'ın iki katı hacme sahip olduğu görülmüştür. *Vesiletü'n-Necât*'ın klasik mesnevi tertibine uygun olduğu belirtilirken başı eksik olan ve vasıta beyitleri bulunmayan Şeyh Eşref'in *Mevlid*'inin bu tertibin dışında kaldığı ifade edilmiştir.

Beyitlerin aruz veznine uydurulması için her iki eserde de ses türemesi, ses düşmesi, ünlü ulaması gibi çeşitli tasarruflarda bulunulduğu ve Türkçe kelimelerde mede yer verildiği tespit edilmiş; bu uygulamaların *Vesiletü'n-necât*'ta sınırlı sayıdaiken Şeyh Eşref'in *Mevlid*'inde çok daha fazla olduğu dile getirilmiştir. Her iki *Mevlid* metninde de kafiyesiz beyitlerin kullanıldığı, Türkçe ile Arapça ve Farsça kelimelerin kafiye oluşturdıkları; istek, vasıta, yönelme hâli eki gibi eklerle son harfi elif olan Arapça ve Farsça kelimelerin kafiye yapıldığı ortaya konularak bu örneklerle Şeyh Eşref'in *Mevlid*'inde daha sık karşılaşıldığı vurgulanmıştır. Eldeki bilgilere göre nazım tekniği bakımından dönemine göre başarılı sayılabilecek olan Şeyh Eşref'in aruzu kullanmada ve kafiye bulmada Süleyman Çelebi'nin gerisinde kaldığı sonucuna varılmıştır.

Eski Anadolu Türkçesi dil özelliklerini yansıtan ve anlaşılır bir dille kaleme alınan iki eserden Şeyh Eşref'in *Mevlid*'inin daha sade bir dille yazıldığı, eserdeki Arapça ve Farsça kelime oranının *Vesiletü'n-Necât*'a göre daha az olduğu, eserde yabancı kelimelerle

kurulan terkiplere nadiren rastlandığı belirlenmiştir. Şairin sade bir dil ve samimi bir üslup tercih etmesinde onun eserleri vasıtasıyla halkı eğitmeyi amaçlamasının tesiri olduğu vurgulanmıştır. Süleyman Çelebi ile Şeyh Eşref'in beyit başlarına yerleştirdikleri kelime tekrarlarıyla anlatıma etkileyicilik kazandırdıkları ve sıkça başvurdukları cinaslı kafiyei ustaca kullandıkları örneklerle ortaya konulmuştur. Şeyh Eşref'in çokça kullandığı atasözü niteliğindeki sözlerin de şairin üslubunun bir başka yönünü yansıttığı dile getirilmiştir.

Eserlerin muhtevasına gelince iki *Mevlid* metninin Hz. Muhammed'in doğumuna kadar ihtiva ettikleri bölümler arasında ortak bir konunun bulunmadığı görülmüştür. Hz. Muhammed'in doğumunun Süleyman Çelebi'nin *Mevlid*'inde daha ayrıntılı ele alındığı anlaşılmış; Hz. Peygamber'in doğumuyla vuku bulan mucizelerden Mecusilerin taptığı bin yıldır yanan ateşin sönüp kül olmasına, putların devrilmesine, Kisra sarayının kemerlerinin yıkılmasına, Save Gölü'nün suyunun çekilmesine, doğumu müjdeleyen meleklerin yeryüzüne inip çıkmasına ve karanlık gecenin Basra'nın kubbeleri görülecek kadar aydınlanmasına her iki eserde de yer verildiği tespit edilmiştir. Doğum hadisesinin ardından iki şairin de Hz. Muhammed'i methederek mucizelerini sıraladığı, sonrasında Süleyman Çelebi'nin Hz. Peygamber'in miracına geçtiği, Şeyh Eşref'in ise hayatına dair miraçtan önce yaşanan olayları da naklettiği anlaşılmıştır. Şeyh Eşref b. Ahmed'in miraç hadisesini daha detaylı anlattığı, ayrıca namazın faziletlerinden ve miraca inanmayan Mekkelilerin Hz. Muhammed'i sınamasından söz ettiği görülmüştür. Şairin Hz. Muhammed'in mucizeleri olarak *Kur'an*'dan ve Hz. Peygamber'in sözlerinden bahsedip gelecekte yaşanacak bazı hadiseleri sıralayarak eserine son verdiği, Süleyman Çelebi'nin ise Hz. Muhammed'in hayatını ana hatlarıyla vefatına kadar anlattığı belirlenmiştir. Ayrıca Hz. Peygamber'in Medine'ye hicretini, güzel ahlâkını ve vefatını konu alarak muhatabına nasihatler eden Süleyman Çelebi'nin *Mevlid*'ini dualarla tamamladığı ifade edilmiştir.

Kaynaklar | References

- Aksoy, H. (2007). Eski Türk edebiyatında mevlidler. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi (TALİD) Eski Türk Edebiyatı Tarihi I*, 5(9), 323-332.
- Ateş, A. (1954). *Süleyman Çelebi Vesiletü'n-necat-Mevlid*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Aymutlu, A. (1958). *Süleyman Çelebi ve Mevlid-i Şerif*. Berksoy Matbaası.
- Baykal, K. (1999). *Süleyman Çelebi ve Mevlid*. Kadir Atlansoy (Haz.), Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu.
- Bilgin, O. (1992). *Fütüvvet-nâme*. Yıldızlar Matbaası.
- Bursalı Mehmed Tâhir (1333/1915). *Osmanlı müellifleri* (Cilt 2). Matbaa-i Âmire.
- Canım, R. (2014). *Divan edebiyatında türler* (4. Baskı). Grafiker Yayınları.
- Canım, R. (2018). *Tezkiretü'ş-şu'arâ ve tabsiratü'n-nuzamâ*. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Demir, E. (2003). Şeyh Eşref bin Ahmed'in İbret-nâme adlı mesnevisi (edisyon kritik-inceleme-metin) [YL tezi]. Marmara Üniversitesi.
- Güneş, M. (2016). *Fütüvvetname iyilik kitabı*. Gelenek Yayıncılık.
- Güneş, Ö. (2001). Ma'zeret-nâme Şeyh Eşref b. Ahmed [YL tezi]. Marmara Üniversitesi.
- İsen, M. (2017). *Künhü'l-Ahbâr'ın tezkire kısmı*. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Kadioğlu, İ. (2019). *Süleyman Çelebi Mevlidü'n-Nebî (Vesiletü'n-Necât)*. Sonçağ Yayınları.
- Kara, M. (2022). *Bir peygamber âşığı Süleyman Çelebi ve Mevlid*. Bursa Büyükşehir Belediyesi Yayınları.
- Kâtib Çelebi (1971). *Keşf-el-Zunun* (Cilt 2). Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Kemikli, B. (2018). *Süleyman Çelebi ve Mevlid*. Ketebe Yayınları.
- Köksal, M. F. (2011). *Mevlid-nâme*. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Köksal, M. F. (2022). *Süleyman Çelebi ve Vesiletü'n-Necât (inceleme-tenkitli metin-dil içi çeviri-açıklamalı dizin)*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Kurnaz, C. & M. Tatcı (1999). *Hüseyin Vassâf-Mevlid (Süleyman Çelebi ve Vesiletü'n-necât'ı)*. Akçağ Yayınları.
- Kütük, R. (2018). *Türk edebiyatında Mevlid ve Muslihî'nin Gül-eşân isimli mevlidi (inceleme-metin-ansiklopedik ve fonksiyonel sözlük-tıpkıbasım)*. Ertual Akademi Yayıncılık.
- Levend, A. S. (1989). Dinî edebiyatımızın başlıca ürünleri. *TDAY Belleten* 1972 (2. Baskı), 35-80.
- Mazıoğlu, H. (1974). Türk edebiyatında mevlid yazan şairler. *Türkoloji*, 6(1), 31-62.

- Mazıoğlu, H. (1975). Yeni mevlit metinleri. *TDK Türk Dili Bilimsel Kurultayına Sunulan Bilimsel Bildiriler Ankara 27-29 Eylül 1972*, 73-99.
- Okiç, M. T. (2016). Çeşitli dillerde mevlidler ve Süleyman Çelebi Mevlidinin tercümeleri. B. Kemikli (Ed.), *Mevlid Külliyyatı I* içinde (s. 27-75). DİB Yayınları.
- Öztürk, F. (2021). *Süleyman Çelebi-Vesiletü'n-necât-Mevlid*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Pala, İ. (2009). *Süleyman Çelebi-Mevlid*. Kapı Yayınları.
- Pehlivan, E. (2001). Nasihat-nâme Şeyh Eşref b. Ahmed [YL tezi]. Marmara Üniversitesi.
- Pekolcay, N. (1950). Türkçe mevlid metinleri [Dr. tezi]. İstanbul Üniversitesi.
- Pekolcay, N. & A. Uçman (1995). Eşrefoğlu Rûmî. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Cilt 11), 480-482.
- Pekolcay, N. (2004). Mevlid. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Cilt 29), 485-486.
- Redhouse, Sir James W. (1890). *A Turkish and English lexicon/Kitâb-ı ma'ânî-i lehce*. Constantinople.
- Steingass, F. (1998). *A comprehensive Persian-English dictionary*. Beirut.
- Şemseddin Sami (2019). *Kamus-ı Türkî* (3. Baskı). Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Şenyayla, G. (2021). Şi'b kavramı ışığında Şi'bu Ebî Tâlib'in mekânsal tespiti. *Universal Journal of Theology*, 6(1), 291-323.
- Şeyh Eşref b. Ahmed. [*İsmi tesbit edilemeyen bir mesnevi*], YK Araştırma Kütüphanesi, Nadir ve Yazma Eserler Bölümü, Y 0783, Demirbaş No: 033598, 1^a-54^b.
- Tan, A. (2003). Şeyh Eşref b. Ahmed'in Hayret-nâme ve Münâcât-name adlı eserlerinin edisyon kritiği ve incelemesi [YL tezi]. Marmara Üniversitesi.
- Tanrıverdi, F. (1998). Elest-nâme Şeyh Eşref b. Ahmed [YL tezi]. Marmara Üniversitesi.
- Timurtaş, F. K. (1970). *Süleyman Çelebi Mevlid*. Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Tulum, M. (2011). *17. yüzyıl Türkçesi ve söz varlığı*. TDK Yayınları: 1036.
- Yelkenci, R. (1949). İslâm âleminde en çok okunan Türkçe eser: Süleyman Çelebi'nin Mevlid manzumesi. *En Son Dakika Gazetesi*, 12 Ocak 1949.